

ДО ПИТАННЯ ТРАНСКРИПЦІЇ ОФІЦІЙНИХ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ ПОЛЬСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. У статті розглянуто ухвалені Польською академією наук правила транскрипції польською мовою українських особових назв. Обговорено їх недоліки, а також інші проблеми, які є невід'ємними складовими процесу відтворення українського антропонімікону засобами польської мови.

Ключові слова: практична транскрипція, офіційна антропонімія, особові назви.

Передача іншою мовою *potina prorgia*, зокрема антропонімів, є важливим елементом міжкультурної комунікації, яка "вимагає створення логічної і теоретично обґрунтованої системи у передачі власних назв, такої системи, яка була би зрозуміла всім, яка була би побудована на логічній, стрункій теоретичній базі" [6:319]. Цим питанням давно цікавиться перекладознавство: оніми відносяться до безеквівалентної лексики, групи ономастичних реалій. Зі способів творення в мові перекладу відповідників безеквівалентної лексики (запозичення, калькування, аналогії та описовий переклад) у випадку офіційної антропонімії зупиняються на запозиченні, тобто повному перейнятті антропоніма. При цьому особові назви відтворюються за допомогою транскрипції або транслітерації. Можливою є також традиційна передача, тобто використання історично закріпленої назви.

Під транслітерацією розуміється побуквенна передача тексту (слова), записаного однією графічною системою, засобами іншої без намагання передати його звучання. Транслітерація застосовується там, де важливу роль відіграє точність, наприклад, у бібліотечній справі, наукових працях, офіційних документах. Транскрипція ж (мається на увазі практична, а не фонетична чи фонематична) полягає на приблизній передачі іншомовних слів засобами національного алфавіту, притому з якнайповнішим урахуванням вимови. Тут не допускаються використання ніяких додаткових знаків, як це є при транслітерації. Транскрипція застосовується значно ширше, передусім у ЗМІ, та орієнтована вона на пересічного носія мови. Таким чином, вироблені чіткі правила транскрибування українського кириличного алфавіту з урахуванням усіх нюансів, між іншим і відтворення онімної лексики, повинні бути невід'ємною складовою добросусідських стосунків Польщі з Україною.

Нашою метою є розгляд норм транскрибування української офіційної антропонімії та обговорення питань, які з'являються у зв'язку з розглядом цієї теми. У Польщі до 1996 року уповноваженою інституцією для розробки правил транскрибування була Комісія культури мови Комітету мовознавства ПАН (Польська академія наук), а пізніше Рада польської мови при Президії ПАН. Однією з восьми комісій, що входять до цієї ради, є Орфографічно-ономастична комісія. Комітет мовознавства ПАН ще у 1956 році ухвалив засади транскрипції слов'янських кирилических алфавітів, які чинні дотепер. Вони представлені в

останньому виданні «Великого орфографічного словника ПВН (PWN – Państwowe Wydawnictwo Naukowe) із правилами орфографії та пунктуації» за редакцією професора Едварда Полянського (далі Словник), рік видання – 2010. Едвард Полянський був першим головою створеної у 2003 році Орфографічно-ономастичної комісії.

Правила запису українських власних назв польською мовою вміщено у першій частині Словника, у розділі "Транслітерація і транскрипція слов'янських кирилических алфавітів", підрозділ "Транслітерація і транскрипція сучасного українського алфавіту". Тут передусім подано таблицю передачі кожної букви українського алфавіту способами транслітерації та транскрипції. Нижче наводимо запропоновані транскрипційні відповідники (розміщені праворуч) українським літерам (ліворуч). Ми дозволили собі виправити деякі, на нашу думку, невеликі огріхи: у колонці великих букв ми опустили м'який знак і значок апострофа, оскільки вони ніколи не виступають на початку слова; у колонці передачі транскрипцією великих літер *Ю* та *Я* ми запропонували лише *Ju* і *Ja*, опустивши *U*, *A*, адже в українській мові на початку слова завжди вимовляються обидва звуки, *[j]* + *[y]* або *[a]*.

Далі у Словнику вміщено конкретні зауваги щодо транскрипції випадків варіантної передачі засобами польської графіки мови однієї української букви, що зумовлено нюансами графічного відтворення фонетичних особливостей в українській мові та деталями прочитання графічного запису слів у польській. Йдеться про літери *я*, *ю*, *є* та *л*.

Перераховано також випадки, коли дозволяється сполщення українських власних назв. Що стосується антропонімів, то у випадку історичних прізвищ або прізвищ, які мають польські версії, у транскрипції дозволяється традиційний запис. Зазначається також, що українські прізвища, які закінчуються на *-ий*, *-ський*, *-цький*, *-ич* можна відповідно записувати як *-y*, *-ski*, *-cki*, *-icz*. Що стосується імені по батькові, хочемо звернути увагу на те, що для сучасної польської антропонімічної системи нормою є двокомпонентна антропоформула *ім'я особове + прізвище*, на відміну від української трикомпонентної *ім'я особове + ім'я по батькові + прізвище*. Відповідно *ім'я по батькові* передається польською при перекладі документів чи їх укладення з участю української сторони, а у мас-медіа переважно опускається.

A	a – A	a	H	h – N	n
B	b – B	b	O	o – O	o
B	в – W	w	П	n – P	p
Г	г – H	h	P	p – R	r
Г	г – G	g	C	c – S	s
Д	д – D	d	T	m – T	t
E	e – E	e	У	y – U	u
Є	є – Je	je, e, ie	Ф	ф – F	f
Ж	ж – Ż	ż	X	x – Ch	ch
З	з – Z	z	Ц	ц – C	c
И	u – Y	y	Ч	ч – Cz	cz
I	i – I	i	Ш	ш – Sz	sz
İ	і – Ji	ji	Щ	щ – Szczszcz	
Й	й – J	j		ь –	
K	к – K	k	Ю	ю – Ju, ju, u, iu	
Л	л – Ł, L ł, l		Я	я – Ja, ja, a, ia	
M	m – M	m		' – опускається	

Повернімося натомість до питання спольщення українських особових назв. Згідно зі Словником така можливість передбачається лише у випадку прізвищ. Заміну кінцевих суфіксів *-ий, -ський, -цький, -ич* на відповідні польські можна пояснити тим, що суфікси *-у, -ski, -cki, -icz* є найбільш характерними для польських прізвищ. Проте у цьому ряді не згадуються поруч із *-icz* суфікси *-owicz / -ewicz* (у польських прізвищах після *k, g, ch* о переходить в *e*, а попередні задньоязикові приголосні пом'якшуються). Отже, приклад *Шашкевич – Szaszkewicz*, поданий у Словнику для ілюстрації спольщення *-ич* на *-icz* не зовсім доречний: в українському прізвищі словотворчим формантом виступає суфікс *-евич*, а не *-ич*, тож правильно – *Szaszkewycz*. Або ж, слідуючи логіці, до нормативних словотворчих трансформацій повинно бути долучено заміну *-ович / -евич* на *-owicz / -ewicz* (пояснено, чи відбувається пом'якшення *k, g, ch* перед *e*). До типових польських суфіксів у закінченнях прізвищ не зараховано чомусь *-ek* та *-ik* як альтернативу до українських *-ок* і *-ик*, хоча вони (поряд з *-ak*) належать до найбільш продуктивних у творенні польських прізвищ аж по сьогодні) [13:XLVIII]. У зв'язку з вище описаним, вважаємо за доцільне перегляд принципу польщення закінчень українських прізвищ.

Сумнівним, на нашу думку, є також толерування використання польського варіанту українського прізвища, якщо такий існує. Вже саме правило звучить суперечливо і неоднозначно. "Należy zwrócić uwagę na to, że polszczyzny tylko zakończenia nazwisk; ich pozostała część zachowuje właściwości fonetyczne oryginału, toteż piszemy: *Lewycki, Szaszkewicz, Ziłyński* (а не: *Lewicki, Szaszkiewicz, Zilyński*). W przypadku nazwisk historycznych czy znanych w wersji polskiej możemy stosować wersję polską (także w transkrypcji): *Chmielnicki, Rudnicki, Wiszniowiecki, Ziłyński*." ("Потрібно звернути увагу на те, що полонізуються лише закінчення прізвищ, а їх решта зберігає фонетичні особливості оригіналу, тому пишеться: *Lewycki, Szaszkewicz, Ziłyński* (а не: *Lewicki,*

Szaszkiewicz, Zilyński). Якщо йдеться про історичні прізвища або прізвища, які мають польський варіант, можна використовувати польський варіант (також у транскрипції): *Chmielnicki, Rudnicki, Wiszniowiecki, Ziłyński*." – пер. авт., Т. М.) [12:115]. Виходить, подане у прикладі українське прізвище *Зілинський* (як і багато інших подібних), раз радять записувати польською як *Ziłyński*, а раз як *Zilyński*. В українському антропоніміконі є багато прізвищ, які мають теж польський варіант – достатньо переглянути "Прізвища поляків. Історично-етимологічний словник" Казімежа Римуґа ("Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny", Kazimierz Rymut), щоб у цьому переконатися. Це є наслідком сусідства та багатой спільної історії: українські прізвища входили до польського антропонімікону, піддаючись при цьому часто фонетичним та словотворчим трансформаціям, а польські навпаки – засвоювалися українською мовою, часто українізувалися; нерідко полонізуються також українські прізвища етнічних українців. Враховуючи чисельність таких випадків, вважаємо, що нормативно прописане використання польських відповідників лише призводить до плутанини через варіативність, як, зрештою, до цього ж докладається заміна українських прізвищевих кінцевих суфіксів польськими. Для прикладу: прізвище *Хмельницький* може згідно з чинними правилами транскрибування записуватися як *Chmelnyckuj*, або *Chmelnycki*, або *Chmielnicki*. Неконкретно сформульовано, як нам здається, і принцип передачі польською історичних прізвищ. Пропонуємо уточнити, що можливим є вживання польського відповідника, якщо мова йде про історичну постать, ім'я якої традиційно закріпилося в польській мові у полонізованому варіанті. Так, якщо на увазі мається Богдан Хмельницький, український гетьман, пишемо польською *Bohdan Chmielnicki*, але, якщо згадується Богдан Хмельницький, мешканець, скажімо, Тернополя, повинно писатися *Bohdan Chmelnyckuj*, або хоча б *Chmelnycki*, проте, на нашу думку, у жодному разі не *Chmielnicki*.

Нюанси перекладу онімної лексики (у Словнику правила транскрипції та принципів полонізації стосуються як перекладів, так і польських текстів, в яких з'являються українські особові назви) обговорені теж у Кодексі судового перекладача (Kodeks tłumacza sądowego, 1991) та Кодексі присяжного перекладача (Kodeks tłumacza przysięgłego, 2005), які були ухвалені Польським товариством присяжних і спеціалізованих перекладачів Тетіс (Polskie Towarzystwo Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych Tępis) і рекомендовані для використання в усіх перекладах, а не лише у спеціалізованих. Згідно з ними ні імена, ні прізвища не повинні змінюватися, а транскрибуватися згідно з правилами, встановленими уповноваженою для цього інституцією, тобто Радою польської мови при президії ПАН (Kodeks tłumacza sądowego, §46–§47, Kodeks tłumacza przysięgłego, §36).

Як з описаного вище випливає, ми вважаємо, що правила транскрибування українських антропонімів у польській мові не є досконалими. Однак це лише одна із проблем, які з'являються на практиці. Далеко не поодинокими є випадки, коли за аналогією до дозволеного дублювання українських прізвищ польськими варіантами при передачі їх польською застосовують лексичну заміну також і особових імен. Так, *Андрій* стає *Andrzej* (замість *Andrij*), *Володимир* – *Włodzimierz* (замість *Wolodymyr*), *Христина* – *Krystyna* (замість *Chrystyna*), а *Марія* – *Maria* (замість *Marija*). Ще незрозумілішим при транскрибуванні українських особових назв є орієнтація на російську мовну традицію. Тоді той самий *Андрій* стає *Andriey*, *Володимир* – *Wladimir*, а *Христина* – *Kristina*. Те ж саме і з прізвищами, до чого ми ще повернемося. Нерідко використовуються частково правила транскрибування російського кириличного алфавіту, а не українського. Передусім це передача українського [z] через g та [u] через i (наприклад, *Гуренко* як *Gurenko* замість *Hurenko* або *Яворівський* як *Jaworiwskij* замість *Jaworiwśkyj*).

Що стосується українських прізвищ, які у польській транскрипції звучать радше як російські, суть проблеми є значно глибшою. Адже багато

етнічних українців, громадян України, носять прізвища, які суперечать українській мовній традиції. Довгими роками вони русифікувалися, та й практика запису в паспорті власних імен громадянина також і російською донині не відмінена ("Про затвердження положень про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон" від 26.06.1992, остання редакція – 23.02.2007). На жаль, нерідко у РАЦСах (як і колишніх ЗАГСах), паспортних столах оформленням документів займаються некомпетентні працівники. Частим є також те, що, навіть якщо імена громадян у свідоцтвах та паспортах були записані відповідно до норм української мови, в засобах масової інформації передаються з помилками, або ж самі носії цих імен відстоюють їх неправильні варіанти. Та й норми графічного оформлення власної назви згідно з чинним Українським правописом все-таки залишають відкритими багато питань: обговорено лише вживання великої літери, написання складних та складених особових імен, трохи детальніше описано фонетичні правила правопису слов'янських прізвищ, як і неслов'янських (§38, §101, §§104–106). Отож важко очікувати, що українські прізвища будуть у польській транскрипції звучати максимально наближено по-українськи, коли вони навіть в оригіналі не раз далекі від фонетичних норм української мови.

Як бачимо, у питанні транскрипції офіційних українських антропонімів польською мовою багато питань залишаються відкритими. Безумовно, чинні правила вимагають перегляду та доопрацювання. І тут, з нашої точки зору, доречним було б залучення до цієї праці полоністів, які володіють українською, та україністів – знавців польської мови. Сподіваємося, розвиток дружніх відносин між обома державами сприятиме також глибшому усвідомленню поляків, зокрема авторів статей, редакторів, видавців, що українці – нація самобутня, хоча і з тісними східнослов'янськими зв'язками. А передусім, виражаємо надію, що самі етнічні українці будуть розвивати свою національну ідентичність, що віддзеркалиться також у новітньому українському антропоніміконі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Українські імена колись і тепер. – Київ, 2010. – 128 с.
2. Варченко І. До основ наукового вивчення сучасних українських прізвищ // Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ. – Київ, 1969. – С. 3–29.
3. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі. Автореф. дис... д-ра філол. наук. – Київ, 2000. – 40 с. // www.lib.ua-ru.net
4. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи. – Москва, 2005. – 418 с.
5. Зарицький М. С. Переклад: Створення та редагування. – Київ, 2004. – 120 с.
6. Смолій М., Сулим В. Українські власні назви у німецькомовному інформаційному просторі як елемент міжкультурної комунікації // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (3). – С. 319–322. // www.nbu.gov.ua
7. Суперанская А. В. Имена собственные в чужой языковой среде // Топонимика и транскрипция. – Москва, 1964. – С. 35–64.

8. Толстой Н. И. Заметки о славянских именах собственных и их транскрипции // Топономастика и транскрипция. – Москва, 1964. – С. 103 – 121.
9. Чердниченко О. І. Про мову і переклад. – Київ, 2007. – 248 с.
10. Kierzkowska D., Kodeks tłumacza sądowego, Warszawa, Wydawnictwo P. T. Tepis, 1991, 134 s.
11. Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem, pod. red. Kierzkowskiej D., Wyd. 2, Warszawa, Wydawnictwo Translegis, 2007, 208 s.
12. Wielki słownik ortograficzny, pod red. Polańskiego E., Wyd. III popr. I uzup., Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010, 168s. + 1128 s.
13. Рымут К., Назвиска поляков. Словник historyczno-etymologiczny, t. I: A-K, Kraków, 1999, LXXXI + 505 s.

Tetyana Melnychuk

Polish transcription of the official Ukrainian anthroponyms

Summary. The article is devoted to the system of Polish transcription of Ukrainian proper names adopted by Polish Academy of Sciences. The exploration indicates inaccuracies of the system and other problems concerning the Polish transcription of Ukrainian proper names.

Key words. Practical transcription, official anthroponyms, proper names.